

*Калінкіна Наталія Володимирівна,
к.держ.упр., начальник навчально-лабораторного комплексу,
ХарПІ НАДУ, м. Харків
ORCID 0000-0002-3023-9093;*

*Герасименко Анна Григорівна,
магістр державного управління,
провідний фахівець відділу з координації наукової роботи та докторантури
ХарПІ НАДУ, м. Харків
ORCID 0000-0002-2878-9221*

УДК 351.746.1

doi: 10.34213/db.21.01.02

ПОНЯТТЯ “НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС”: ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано поняття “національний інтерес”. Встановлено, що національний інтерес базується на зміцненні і збереженні національного суверенітету, об'єднує в собі інтереси приватні і загальні. Національні інтереси реалізуються через такі інститути політичної системи як держава, політичні партії, громадські організації. Основним механізмом реалізації національних інтересів виступає держава.

Ключові слова: національний інтерес; національна безпека; нація; держава.

Постановка проблеми. Національні інтереси посідають визначальне місце у розвитку кожної держави. Реалізація національних інтересів забезпечує функціонування держави як основного політичного інституту, збереження територіальної цілісності й національної єдності, визначає розвиток усіх сфер суспільства та динаміку зовнішньополітичних процесів. Сучасні держави, у тому числі, і Україна мають зберігати та ефективно реалізовувати національні інтереси. Для цього необхідне розуміння концепції національних інтересів, вивчення різних поглядів та підходів до визначення, осмислення об'єктивності, характеристик і загроз національним інтересам, тобто певне науково-теоретичне підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема національних інтересів є достатньо поширеною серед науковців України та країн пострадянського простору, хоча фундаментальні роботи в цьому напрямку належать американським і європейським ученим: Р. Арону, В. Вільсону, Дж. Кенану, Г. Моргентау, Р. Ніберу, Дж. Розенау, Н. Спайкмену. Серед українських учених, які торкаються проблеми національних інтересів, можна

назвати таких: О. Воронянський, Д. Глембоцький, Є. Гончаров, Р. Ковалюк, А. Колодій, І. Кукс, В. Ліпкан, М. Шульга, М. Юрій та ін. Вони розглядають питання національних інтересів в руслі геополітики, національної безпеки, міжнародних відносин.

Метою статті є аналіз підходів щодо розуміння поняття “національний інтерес” у науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Поняття національного інтересу в науковому обігу з’явилося порівняно нещодавно. У 1935 р. цей термін було включено до Оксфордської енциклопедії соціальних наук. Дана проблематика як одна з основ концептуальної розробки проблеми демократії, і сьогодні залишається актуальною [8].

Роботи німецького вченого Г. Моргентау є фундаментом розвитку теорій національних інтересів, який є представником реалістичного підходу до тлумачення національного інтересу. Г. Моргентау вважає, що національний інтерес – це універсальний закон зовнішньої політики держав, тому моральною є лише та політика, яка слідує вимогам національного інтересу, як закон всесвітнього тяжіння – універсальним законом природи. Він розглядає національний інтерес як основну категорію політичного реалізму, і саме з інтересу виводить сутність та цілі політики [8]. На думку Г. Моргентау, захист державою національних інтересів є основним критерієм правильності зовнішньої політики. Він виділяв такі інтереси:

– постійні (основні) інтереси: захист території, населення й державних інститутів від зовнішньої небезпеки; розвиток зовнішньої торгівлі й збільшення інвестицій, захист інтересів приватного капіталу за кордоном; взаємини із союзниками й вибір зовнішньополітичного курсу;

– тимчасові (проміжні) інтереси: інтереси виживання (загроза самому існуванню держави); життєві інтереси (можливість нанесення серйозних збитків безпеці й добробуту нації); важливі інтереси (потенційно серйозний збиток для країни); периферійні, або дрібні, інтереси (інтереси локального характеру) [6].

Г. Моргентау вважав, що політика національних інтересів не може бути успішною, якщо вона не підкріплена силою, яка виступає головною відмінною рисою держави. Також він приділяв увагу і поняттю сили як прояву національної міцності. На думку Г. Моргентау, сила містить у собі наступні основні компоненти: географічне положення, природні ресурси; промисловий потенціал, військова підготовленість; чисельність населення; “національний характер” (ставлення населення до війни); “національна мораль” (ставлення населення до урядової політики); якість дипломатії, яка виступає найголовнішим фактором, що визначає міцність країни.

У Г. Моргентау дипломатія – це мистецтво сполучення різних елементів національної міцності навколо досягнення зовнішньополітичних цілей, спроможність уряду забезпечити підтримку своєї зовнішньої політики з боку громадської думки. Для нього ефективність політико-дипломатичних можливостей держави залежить від її військової сили, що є найбільш значимим матеріальним фактором у міжнародній політиці, яка забезпечує політичну могутність держави [6].

В. Вільсон є представником ідеалістичного підходу тлумачення національного інтересу. На його думку, під час прийняття рішень політичні діячі мають виходити не з політичних, а з моральних принципів. Він вказує на небезпечність визначення зовнішньої політики в термінах національного інтересу. Фактично, існують дві зовнішні політики: заснована на національному інтересі та на моралі. Дія на основі національного інтересу є аморальною. Політика, яка ґрунтується на національних інтересах, не враховує громадської думки країни, оскільки не враховує моральних установок і цінностей, які люди виражають під час соціологічних опитувань [8].

У сучасній політичній науці сутність явища національного інтересу залишається дискусійним питанням. Так, американський дослідник Р. Нібур наголошував на подвійній природі національного інтересу, зважаючи, що він впливає, з одного боку, з особливостей політичної ситуації, а з іншого – із сутності людини. Потреби та прагнення людських спільнот завжди

співвідносились із особливостями середовища. Коли воно було сприятливе, їхні потреби матеріалізувались у формально виражених інтересах, і навпаки, інтереси не могли бути сформульовані у несприятливому оточенні [6].

Ще один американський вчений геополітик Н. Спайкмен розглядав національні інтереси як критерій геополітичної могутності – чим могутніша держава, тим важливіше її національні інтереси. На думку Н. Спайкмена, якщо результат оцінки геополітичних можливостей держави є низьким, вона має вступати у геостратегічний союз з іншою державою (державами), але втрачати при цьому частково чи повністю суверенітет та поступатись національними інтересами. Чи навпаки, держава визначає свої пріоритети і стратегічні позиції самостійно, якщо вона має високий сумарний результат своїх геополітичних можливостей [8].

Відомий дослідник Дж. Розенау вважав, що визначення національного інтересу це система висновків, що виходить із аналітичної та ціннісної бази політики. Тобто, національний інтерес – категорія абстрактна і суб'єктивна, оскільки її параметри визначаються картиною світу і ціннісною системою, яка панує в даному суспільстві, державі. Реальність національних інтересів виявляється в процесі їх реалізації [6].

Французький дослідник Р. Арон вважав поняття національного інтересу занадто багатозначним і тому недостатньо корисним для аналізу цілей і засобів міжнародних відносин. Разом з тим його тези про “вічні цілі” держави фактично збігаються із традиційним розумінням національного інтересу, властивим школі політичного реалізму. На думку Р. Арона, вічні цілі можуть проявлятися як абстрактним, так і конкретним чином. У першому випадку, вони постають як прагнення до безпеки, сили й слави, а в другому, виражаються в прагненні розширення простору (території, займаної тією або іншою політичною одиницею), збільшення населення держави й поширення ідеології й цінностей даного політичного актора [1].

Зовнішньополітична діяльність держави, за Р. Ароном, виражається у діях його лідерів, які мають у своєму розпорядженні певні ступені свободи у виборі

цілей. При цьому велике значення відіграють ідеологія, амбіції, темперамент й інші подібні якості лідерів. З іншого боку, саме їхнє положення обумовлює те, що вони прагнуть створити враження, нібито в основі всіх їхніх дій лежить національний інтерес [1].

Вітчизняний автор Р. Ковалюк зазначає, що поняття “національні інтереси” є невід’ємним складовим елементом як системи національної безпеки, так і геополітики [5].

Для української дослідниці М. Шульги національні інтереси в геополітиці це інтереси державні, бо головним актором на міжнародній арені є, перш за все, держава. Сьогодні також використовується поняття геополітичних інтересів, під якими розуміють ті національні інтереси, які пов'язані з геополітичними позиціями держави чи прагненнями подолати їх природні недоліки. Геополітичні позиції держави представлені як сукупність природних та економіко-географічних умов у широкому сенсі – конфігурація кордонів, клімат, чисельність і розміщення населення, рівень економічного розвитку, розміри території та її проникність для управління, – що первісно детермінують положення (“вихідні позиції”) країни в системі міжнародних відносин. Дослідниця визначає національні інтереси як сукупність життєвоважливих інтересів особистості, суспільства і держави, які виражають потребу країни в прогресивному розвитку [8].

На думку В. Ліпкана, національні інтереси як першооснова національної безпеки, це усвідомлені особою і суспільством, гарантовані державою цільові настанови щодо необхідності існування та розвитку людини, нації і держави як єдиного організму [7].

І. Кукса і Є. Гончаров визначають національні інтереси як реальну основу дій нації та держави, спрямованих на виживання, функціонування і розвиток, сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії та тактиці у сфері національної безпеки, та економічної безпеки як її складової [8].

За О. Воронянським, національний інтерес – це відносини, які складаються в даному суспільстві у процесі розподілу ресурсів і цінностей. Суперечність цих відносин є основною перешкодою об'єднання суспільства на національній основі [2].

Авторами даної статті також була здійснена спроба дослідити поняття “національні інтереси” під час проведення соціологічного дослідження в межах науково-дослідної роботи (далі – НДР) “Євроінтеграційний вектор розвитку України та реалізація національних інтересів в умовах глобальних викликів” у вересні 2020 р. Метою дослідження була оцінка сучасного стану реалізації національних інтересів України в умовах сьогодення, його учасниками були представники різних сфер діяльності. Під час опитування респондентам було запропоновано визначити поняття “національні інтереси”, яке найбільше відповідає їх думці. 65 % опитаних відзначили “національні інтереси” як життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [3; 4].

У Законі України “Про національну безпеку України” викладено офіційне визначення терміну “національні інтереси”. Там зазначено, що “національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян” [10]. Таке визначення національних інтересів також було запропоновано учасникам дослідження в межах НДР. Лише 16 % опитаних відзначили його як таке, що відповідає їх думці [3].

За результатами вищезазначеного дослідження нинішній стан забезпечення національних інтересів України більшість респондентів (70 %) оцінили як незадовільний. Чверть опитаних надали позитивні оцінки. Найнижчий рівень забезпечення національних інтересів нашої держави опитані відзначають в екологічній сфері, економічній, соціальній,

внутрішньополітичній та сфері державної безпеки. Позитивні оцінки рівня забезпечення національних інтересів України респонденти надали інформаційній сфері, війсьній та сфері безпеки державного кордону України, а також науково-технологічній [3].

Фундаментальними національними інтересами України є:

- 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [10].

Формування та реалізація національних інтересів це складний процес. Інтереси тісно переплітаються з безпекою та загальними цінностями. Потрібно вміти відмежовувати національні інтереси від базових цінностей суспільства. Інтереси також можуть бути не просто різними, а й взагалі протилежними. Суспільство може функціонувати при узгодженні інтересів та національної злагоди. Точне вираження національних інтересів (інтересів усіх членів суспільства), вирішення соціальних суперечностей та забезпечення прав людини є функціями, які має вирішувати держава, відштовхуючись від головного – відстоювання інтересів. Національні інтереси мають колективний характер, оскільки вони впливають з потреб громадян (груп громадян). Реалізуються національні інтереси через інтереси держави. Суб'єктами інтересів тут виступають саме громадяни та їх групи, а державні інституції є операційними суб'єктами. Отже, інтереси діляться на групові та особисті. Групові можуть бути тотожними з інтересами держави. Особисті – інтереси з індивідуальним характером конкретної особистості – не можуть ототожнюватись з інтересами держави [8].

Національні інтереси є синтезом інтересів певної національної спільноти. Індивідуальні та групові інтереси зважуються, проходять витримку часом, узгоджуються та зводяться до загального, а потім і формуються національні інтереси. Саме це загальне А. Колодій розглядає як інтерес до самозбереження, до реалізації свого соціально-політичного і культурного потенціалу, форма якого властива саме цій нації (до реалізації національної ідеї). Серцевиною національних інтересів є збереження і зміцнення національного суверенітету, що означає “повновладдя нації, оволодіння нею всіма можливостями розпоряджатися власною долею” [8]. Тому національні інтереси не можуть зводитись лише до якихось соціально-економічних, культурних та інших потреб. Вони повинні виступати як синтез, а не механічна сума приватних і корпоративних інтересів. Реалізація національних інтересів відбувається через різні інститути політичної системи, а саме: державу, політичні партії, громадські організації, церкву. Але, оскільки держава є найбільш суверенним інститутом, то вона є і основним механізмом реалізації національних інтересів, оскільки без національної держави реалізація національних інтересів національної спільноти зводиться до нуля.

Висновки. Таким чином “національний інтерес” можна розглядати як цінності і потреби держави, які мають реалізовуватися на міжнародній арені, та метою яких є, як повноцінний розвиток держави, так і формування державної могутності. Національні інтереси є базовою категорією національної безпеки держави та одним з основних понять у міжнародних відносинах. Їх реалізація приводить до ефективного розвитку та повноцінного існування як окремих індивідів, так і суспільства й держави в цілому. Співвідношення національних інтересів і моралі є однією з проблем наукового обґрунтування концепцій національних інтересів. Національні інтереси разом із державами мають змінюватися, вдосконалюватися відповідно до сучасних вимог. Особливо це актуально в умовах сучасного інформаційного суспільства. Зазначене обумовлює подальші дослідження даної проблематики.

Список використаних джерел

1. Арон Раймон. Мир і війна між націями / пер. з фр. Віктор Шовкун, Зоя Борисюк та Григорій Філіпчук. Київ : МП “Юніверс”, 2000. 688 с.
2. Воронянський О. В. “Національні інтереси” як категорія політичної науки. *Вісник Національного університету “Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого”*. 2011. № 10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalni-interesi-yak-kategoriya-politichnoyi-nauki/viewer> (дата звернення: 12.04.2021).
3. Євроінтеграційний вектор розвитку та реалізація національних інтересів України : монографія / Д. В. Карамишев, Н. В. Мирна, Л. Ю. Величко та ін. ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. Д. В. Карамишева. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2021. 204 с.
4. Калінкіна Н. В., Герасименко А. Г. Реалізації національних інтересів України в умовах глобалізації. *Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу*. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2021. С. 394–396.
5. Ковалюк Р. Т. Національні інтереси України в новій геополітичній ситуації. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vmv/vipusk6/1.pdf> (дата звернення: 12.04.2021).
6. Літвін Л. А. Теоретичні засади дослідження національних інтересів. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2017. № 2. С. 20–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2017_2_6 (дата звернення: 12.04.2021).
7. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : монографія. Київ : Текст, 2006. 600 с.
8. Москальова Н. П. Концепції національного інтересу в науковій літературі. *Вісник Донецького національного університету. Серія : Політичні науки*. 2016. № 1. С. 29–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2016_1_8 (дата звернення: 12.04.2021).
9. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 08.07.2018 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 31.05.2021).
10. Про національну безпеку України : Закон України від 23.04.2021 р. № 2469-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 01.06.2021).

References

1. Aron Rajmon. (2000). Myr i vijna mizh natsiiamy. Per. z fr. Viktor Shovkun, Zoia Borysiuk ta Hryhorij Filipchuk. Kyiv: MP “Yunivers” [in Ukrainian].
2. Voronianskyj, O.V. (2011). “Natsionalni interesy” iak katehoriia politychnoi nauky. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho”*, 10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalni-interesi-yak-kategoriya-politichnoyi-nauki/viewer> [in Ukrainian].
3. Karamyshev D.V., Myrna N.V., Velychko L.Yu. et al. (2021). Yevrointehratsijnyj vektor rozvytku ta realizatsiia natsionalnykh interesiv Ukrainy. D.V. Karamyshev (Ed.). Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU “Mahistr” [in Ukrainian].
4. Kalinkina, N.V., Herasymenko, A.H. (2021). Realizatsii natsionalnykh interesiv Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. *Publichne upravlinnia XXI stolittia: pohliad u majbutnie. Proceedings of the XXI International Congress*. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU “Mahistr”, 394–396 [in Ukrainian].

5. Kovaliuk, R.T. Natsionalni interesy Ukrainy v novij heopolitychnij sytuatsii. URL: <http://vmv.kymu.edu.ua/series/vmv/vipusk6/1.pdf> [in Ukrainian].
6. Litvin, L.A. (2017). Teoretychni zasady doslidzhennia natsionalnykh interesiv. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Serii: Politychni nauky*, 2, S. 20–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2017_2_6 [in Ukrainian].
7. Lipkan, V.A. (2006). Teoretychni osnovy ta elementy natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Kyiv: Tekst [in Ukrainian].
8. Moskalova, N.P. (2016). Kontseptsii natsionalnoho interesu v naukovej literaturi. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Politychni nauky*, 1, 29–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2016_1_8 [in Ukrainian].
9. Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 08.07.2018 r. № 2411-VI. (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.
10. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23.04.2021 r. № 2469-VIII. (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.

Kalinkina N. V.,

*PhD in Public Administration, Head of the Training and Laboratory Complex,
KRI NAPA, Kharkiv
ORCID 0000-0002-3023-9093;*

Gerasimenko A. G.,

*Master of Public Administration, Leading Specialist of Research Coordination
and Doctoral Training Department,
KRI NAPA, Kharkiv
ORCID 0000-0002-2878-9221*

The concept of “national interest”: a study of the scientific literature

Modern states, including Ukraine, must preserve and effectively pursue national interests. This requires an understanding of the concept of national interests, the study of different views and approaches to the definition, understanding of objectivity, characteristics and threats to national interests, i.e. a certain scientific and theoretical basis.

The concept of national interest in scientific circulation has appeared relatively recently. Only in 1935 the term was included into the Oxford Encyclopedia of the Social Sciences. Since then, the study of this issue remains relevant, as it is one of the foundations of the conceptual development of the problem of democracy.

The national interest in democracies is first and foremost the generalized interest of the people who form a political nation in accordance with existing procedures. The formation of national interest involves the coordination of the interests of all citizens of the country, although sometimes it comes down to taking into account the views of the most numerous social groups.

The foundation for the development of theories of national interests is the work of the German scientist G. Morgenthau. He defines that the national interest is a universal law of foreign policy of states, so the policy can be called moral only if it follows the requirements of the national interest.

R. Kovaliuk notes that the concept of “national interests” is an integral part of both the national security system and geopolitics. The official definition of the term “national interests” is set out in the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”. It states that “the national interests of Ukraine are the vital interests of man, society and the state, the implementation of which ensures the state sovereignty of Ukraine, its progressive democratic development, as well as safe living conditions and welfare of its citizens”.

Thus, the category “national interest” should be understood as the needs and values of the state, which should be realized in the international arena, and the main goal of which is not only the full development of the state, but also the formation of state power.

Keywords: national interest; national security; nation; state.

Надійшла до редколегії 31.05.2021 р.

